

sharp satirical notes. At the same time, the command of a group of interned troops understood the usefulness of such a publication to maintain the morale of the military.

The camp newspaper «Ray» became a real chronicler of the camp, because the materials published in its columns contained a significant amount of information about the life and everyday life of interned Ukrainian soldiers in Strzalkovo. Most of these materials were placed in the section «Camp life», and their study allows you to get valuable facts about the peculiarities of the life of campers, their main occupations and leisure. At the same time, the newspaper published critical articles that touched on many acute issues, including on the unwillingness of some officers of the Army Ukrainian People's Republic to use the Ukrainian language at work and in everyday communication, official and extra-official relations of officers and Cossacks, unworthy behaviour of certain employees of the camp commandant's office.

Throughout its publication, the newspaper has had a powerful influence on the process of forming the worldview of campers, encouraging them to participate in fundraising for various important social needs. This position of the editorial board of the magazine provided him with moral support from the majority of the interned army, for which the publication of each issue of the newspaper became an event in the gloomy camp life. Despite all the difficulties of camp isolation, the editorial board found opportunities to obtain news and socially significant information and publish it on the pages of «Ray». By publishing materials about the sanctity and invincibility of the Ukrainian liberation struggle, the newspaper always stood in defence of the national-state ideals of the Ukrainian People's Republic.

Keywords: *magazine «Ray», interned Ukrainian soldiers, Strzalkowo camp, of the Ukrainian People's Republic, Poland.*

УДК 930.1:323.281(477.62)"19"

Н. Ф. Шипік

СПРОБА КОЛЕКТИВІЗУВАТИ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ, ПЕРЕСЕЛЕНИХ З ПОЛЬЩІ НА ДОНЕЧЧИНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДІЛОВОДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ)

Проаналізовано механізм, реалізований місцевою партійно-радянською владою з метою залучення переселенців до колгоспів Донецької області. Приділено увагу співпраці із обласним управлінням держбезпеки, яке здійснювало моніторинг настроїв та намірів переселенців. Наведено факти соціальної взаємодії переселенців та вироблення ними практик виживання, що впливали на рівень результативності заходів місцевої влади у бік її зниження.

Ключові слова: *українці Закерзоння, переселенці з Польщі, адаптація, Донецька область, діловодна документація.*

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-30-7-81-90

Переселення українців із Закерзоння було втіленням моделі, запропонованої Й. Сталінінм щодо розв'язання проблеми українсько-польського кордону. Зазначена проблема постала на останньому етапі Другої світової війни. Холмщину, Лемківщину,

Надсяння і Підляшшя було залишено в складі Польщі, а щодо українців Закерзоння було ухвалене спільне з комуністичним польським урядом рішення про виселення їх на територію Української РСР. Однією із областей розміщення була визначена Донецька (тодішня Сталінська) область.

Для закріплення переселенців у східних областях УРСР, партійно-радянські функціонери планували насамперед максимально залучити їх до колгоспної системи. Об'єктом колективізації повинні були стати люди, які переважно не були знайомі ні з такою організаційною формою виробничого об'єднання у сільському господарстві, як колгосп, ні з особливостями функціонування радянського суспільства загалом, оскільки раніше тут не жили. Залучення їх до колгоспів мало стати одним із маркерів успішної трудової інтеграції в радянське суспільство. Неабиякого значення для розуміння відносин у трикутнику «влада – переселенці – колгоспи» набуває вивчення діловодної документації місцевої влади.

У часи незалежності України вітчизняними істориками було створено чималий науковий доробок, присвячений адаптації українців Закерзоння, переселеним до Української РСР. Важливою складовою історіографії є розвідки науковців, які висвітлюють регіональний зріз проблеми. Специфіку адаптаційних процесів у західних, південних, східних областях України розглядали відповідно В. Кіцак (Кіцак, 2000), Т. Пронь (Пронь, 2012), Д. Байкеніч тощо (Байкеніч, 2013). Механізм влади щодо колективізації переселенців та практики їх виживання у колгоспах Донецької області досі не були предметом окремого дослідження.

Мета статі - проаналізувати процес околгоспнення переселенців з Польщі на території Сталінської області у 1945-1946 рр., охарактеризувати дії місцевої влади та реакцію переселенців.

Джерельною базою публікації є матеріали діловодної документації місцевої влади, зокрема: звіти, доповідні записки, інформаційні листи, офіційне листування та протоколи засідання бюро обкому КП(б)У. Частина з документів уводиться до наукового обігу вперше.

Процес розміщення в областях вселення координувала обласна, а контролювала й утілювала районного рівня партійно-радянська влада. Переселенців привозили до Сталінської області в кілька етапів, переважно протягом лютого – липня 1945 р. Розміщено їх було до колгоспів 22 районів, в основному малими групами. Розподіл по колгоспах обґрунтували потребами в робочій силі, а саме «великою нестачею працездатного населення» (Державний архів Донецької області, ф326/2/865, арк.161). У діловодних документах, як правило, виокремлювали переселенців, що вступили до колгоспів від таких, що хоч і працюють у колгоспі, але досі не є членами колгоспів. З метою виявлення кількості переселенців, прийнятих до колгоспів, улітку 1945 р. проводився облік, згідно з результатами якого цей показник на Донеччині становив 64,8% (Державний архів Донецької області, ф326/2/74, арк.24).

Аби охопити якомога більше переселенців колективізацією, місцева влада проводила агітаційно-пропагандистську роботу. Застосовували також матеріальний чинник – колгоспному й неколгоспному населенню надавали земельні ділянки різної площі. Так, у Великоновосілківському районі колгоспникам виділено по 0,43 га, а тим, що не вступили до колгоспу, – по 0,25 га землі (Державний архів Донецької області, ф326/2/592, арк.39).

У звітах та довідках, датованих літом 1945 р., що надсилалися з районів до Сталінського обкому КП(б)У, містяться певні оцінки щодо участі переселенців у колгоспному виробництві, приклади заохочення, факти усупільнення худоби та визнання необхідності «ширше залучати їх у колгоспну роботу». Зокрема, зазначалося про чималу

допомогу переселенців для ремонту сільськогосподарського інвентарю в Старобешівському районі. Їх вміння пов'язували із професійними навичками. «Більшість з них були кустарями – ковалі, теслярі, слюсарі тощо». Декого з них залучили до бригад з будівництва житла для колгоспників і виробничих приміщень. Ілюстрували також факти перевиконання переселенцями трудових завдань. Особливо відзначали успіхи теслярських бригад Тельманівського району, що виконували план щодо ремонту інвентарю на 120 - 130%. Варто враховувати, що після війни у селах бракувало майстрів, але в рамках колгоспної системи зацікавити спеціалістів було важко. Для тих переселенців, що демонстрували приклади гарної роботи у колгоспі, були виділені хліб і жири. Коней переселенців, яких вони привезли з Польщі, було усупільнено під час вступу до колгоспів (Державний архів Донецької області, ф326/2/874, арк.12-18).

Місцеві керівники наводили факти «стаханівської роботи» переселенців на колгоспних ланах Тельманівського району, зокрема косарів колгоспів «Привіт», ім. Тельмана, «Червона зірка» та «Ротфронт». Було відзначено також трудівницю колгоспу «Нейланд» – Катерину Адаміус, котра замість 5 га, обробляла 6 га землі. Водночас окремі приклади свідчили, що частина переселенців від самого початку поставилася до роботи в колгоспі без ентузіазму. Так, було зафіксовано, що «непогано працював Рожко Григорій, візник пального» (Державний архів Донецької області, ф326/2/874, арк.6).

На думку обласних партійно-радянських керівників, новоприбулі недостатньо реалізовували виробничий потенціал у колгоспах через те, що їх часто перекидали з однієї роботи на іншу, і це знижувало вироблення трудоднів; їх не залучали також до підрядної роботи. Ця теза була висловлена у спільному листі секретаря Сталінського обкому КП(б)У та голови виконкому обласної ради депутатів трудящих до секретарів райкомів КП(б)У від 17 липня 1945 р. Також звертали увагу на необхідність виділення кожній сім'ї присадибної ділянки та наданні можливості заготовити необхідну кількість сіна для індивідуального тваринництва. У цілому було зазначено, що переселенці «не наділені належною увагою» (Державний архів Донецької області, ф326/2/854, арк.160).

На засіданні бюро Сталінського обкому КП(б)У від 20 серпня 1945 р. обговорювали істотні недоліки в роботі з переселенцями, допущені міськкомами і райкомами КП(б)У, виконкомаами районних і міських рад депутатів трудящих, виявлені у результаті перевірки облаштування переселенців у колгоспах області. Зокрема, було зазначено на несвоєчасному виділенні присадибних ділянок. У Мар'їнському районі з 119 сімей присадибними ділянками було наділено 45, у Старокерменчікському з 84 – 7, в Авдіївському жодна сім'я не одержала присадибної ділянки (Державний архів Донецької області, ф326/2/715, арк.76-84).

У багатьох колгоспах переселеним сім'ям були виділені земельні ділянки за рахунок громадських земель колгоспів нижче за норми, що існували в колгоспах, а також подалі від населених пунктів (колгосп ім. Горького, «Червоний партизан» Маріупольського району) у зв'язку з тим, що переселенці прибули тоді, коли землі з присадибного фонду були засіяні. Виділення ж постійних ділянок, на яких вони б могли здійснювати забудову, не реалізовано зовсім. Для кращого господарського облаштування було рекомендовано повністю використати усі вільні житлові будинки й приміщення в колгоспах та колишніх німецьких колоніях (Державний архів Донецької області, ф326/2/715, арк.76-84).

Було вказано, що в багатьох колгоспах перевірених районів переселенцям, що вступили до колгоспів, не надавалися підводи для підвезення пального, будівельних матеріалів, соломи, а також не виділялися пасовища для їхньої худоби. Правлінням

колгоспів рекомендували виправити ситуацію, а також дати «безкорівним» переселенцям молодняк великої рогатої худоби, свиней та птиці.

Головам колгоспів доручили вжити заходів до їх найшвидшого і повного залучення до роботи, створення всіх необхідних умов для повсякденного виходу на роботу, щоб вони могли виробити більше трудоднів і тим самим отримати більше хліба.

Зауважено, що деякі керівники районів, сільрад і колгоспів (у Маріупольському, Тельманівському районах) не враховують різниці між місцевими колгоспниками і колгоспниками-переселенцями, звичаї та звички, і часто, замість дбайливого виховання застосовують непотрібне і шкідливе адміністрування, допускаючи грубе, недобррозичливе ставлення до прибулого населення (Державний архів Донецької області, ф326/2/715, арк.76-84).

Обласні партійні керівники наголошували на слабкій масово-політичній роботі, що її проводили партійні, радянські, комсомольські організації та земельні відділи серед переселенців у Старобешівському, Тельманівському та інших районах. На їхню думку, переселенці не достатньо були ознайомлені з уставом сільськогосподарської артілі, нормами виробітку, порядком розподілення доходів у колгоспах, порядком оцінки майна, що усуспільнювали під час вступу до колгоспу, слабо обізнані з організаційними та господарськими принципами колгоспу, так званою «внутрішньоколгоспною демократією» тощо.

Зауважували, що наслідком недостатньої агітаційно-пропагандистської роботи є те, що «ворожі радянській владі елементи, граючи на приватновласницьких почуттях окремих переселенців, розповсюджують різного роду провокативні чутки, спрямовані на дискредитацію колгоспів» (Державний архів Донецької області, ф326/2/715, арк.76-84).

Обласне партійне керівництво наголошувало на необхідності посилити агітаційну роботу серед переселенців, задля чого зобов'язали міськкоми і райкоми дібрати й затвердити агітаторів, які володіють українською мовою спеціально для роботи з переселенцями, систематично проводити з ними інструкційні наради. Відзначали важливість організації для переселенців бесід, доповідей, лекцій про радянський лад, права та обов'язки громадян, колгоспний лад. Особливу увагу повинні були приділяти природничо-науковій пропаганді.

Відділам пропаганди та агітації обкому та райкомів партії було доручено розробити тематику бесід і доповідей, укомплектувати бібліотеки політичною й художньою літературою та забезпечити випуску газет (Державний архів Донецької області, ф326/2/715, арк.76-84).

18 жовтня 1945 р. секретар Сталінського обласного комітету КП(б)У телеграмою до ЦК КП(б)У інформував, що з 3 053 сімей, прибулих з Польщі до Сталінської обл., до колгоспів вступило 1 608 господарств (52,7%), у радгоспах працюють – 50, на промислових підприємствах - 33. Стосовно решти 1 336 господарств, які працювали у колгоспах, він зазначав, що «проводиться підготовча робота щодо вступу до колгоспу». Звертає на себе увагу, що обласне керівництво звітувало про рівень надання житлових будинків та наділення присадибними ділянками саме тих переселенських господарств, що вступили до колгоспів. Зокрема було наголошено, що наділено окремими будинками 597, садибами – 354, городами з колгоспних посівів картоплі та овочів 1352 господарства. Такий формат звіту дозволяє припустити існування певних настанов на першочергове наділення будинками саме колгоспників, що мало стати додатковим стимулом для вступу до колгоспу (Державний архів Донецької області, ф326/2/874, арк.24).

Вочевидь, інформація, зазначена у телеграмі, викликала критику з боку республіканського керівництва, бо за два дні 20 жовтня 1945 р. бюро обкому КП(б)У розглянуло на своєму засіданні та запротоколювало невідкладні заходи, яких необхідно вжити для виправлення недоліків у господарському і працевлаштуванні переселенців, виявлених в ході перевірки, здійсненої у 22 районах області (Державний архів Донецької області, ф326/2/742, арк.4-11).

Правлінням колгоспів пропонували терміново ліквідувати заборгованість за зерно, взяте колгоспами у переселенців як позику на посів. Також рекомендували колгоспам розглянути можливість здійснювати видачу авансів на трудовні переселенцям на загальних підставах, без утримань. Хліб, виданий до збирання врожаю, зарахувати як одноразову допомогу. Остаточні розрахунки з переселенцями мали бути здійснені по закінченню сільськогосподарського року.

Обком КП(б)У зобов'язав виконками районних і міських рад депутатів трудящих надати допомогу працездатним членам переселенських сімей, не зайнятих на роботах з відновлення колгоспного господарства, у відходництві після закінчення основних сільськогосподарських робіт у колгоспі. Ураховуючи, що в значній частині перевірених колгоспів не було підвезено пальне і корм для худоби переселенців, не надавалися підводи хворим для поїздки до лікарні, обласні керівники зобов'язали контролювати забезпечення переселенських сімей на зиму паливом, їх особистої худоби кормом, визначити порядок надання колгоспами підвід для обслуговування потреб домашнього облаштування (Державний архів Донецької області, ф326/2/742, арк.4-11).

Було рекомендовано колгоспам надати допомогу переселенцям у виготовленні предметів домашнього вжитку (столів, табуретів, лавок тощо) у колгоспних майстернях.

Партійних і радянських керівників районного рівня зобов'язували ужити необхідних заходів щодо припинення самовільних переїздів переселенських сімей до інших районів та областей, а ті що виїхали, мали бути затриманими і поверненими на попереднє місце.

Бюро обкому КП(б)У скеровувало підлеглих на «рішучу боротьбу із ворожими і куркульськими елементами, викриття їх антирадянських дій серед широких мас переселенців». Рекомендувало висувати з-поміж активних переселенців на керівну роботу в колгоспах – головами колгоспів, заступниками, бригадирами, ланковими, а також на керівну роботу в органах радянської влади. Вимагало не допускати зневажливого ставлення щодо питань господарського влаштування переселенців й попереджало, що відповідальність за повне господарське облаштування переселенців та проведення серед них масово-політичної роботи несуть голови виконкомів районних рад депутатів трудящих та перші секретарі райкомів КП(б)У (Державний архів Донецької області, ф326/2/742, арк.4-11).

9 листопада 1945 р. М. Хрущову доповіли про певні успіхи у справі колективізації переселенців. До колгоспів вступило 2505 господарств, або 82%, направлено на роботу до радгоспів – 50, на промислових підприємствах і державних установах – 41. Решта 448 сімей жили і працювали в колгоспах, але ще не були їх членами (Державний архів Донецької області, ф326/2/865, арк.161).

Було зазначено, що з-поміж переселенців 72 особи висунуто на керівну роботу в колгоспах, а також двох на посаду голови колгоспу, п'ятьох – заступника голови, двадцятьох – бригадира рільничих бригад.

Зазначалося, що взаємовідносини з місцевими колгоспниками добрі, однак мали місце й факти нетактовного ставлення до переселенців. Колишній голова колгоспу Селидівського

району Савченко і бригадир рільничої бригади Локтіонов «обзивав їх поляками, бандерівцями, дорікаючи, що вони приїхали в Україну».

Було також зазначено, що від переселенців надійшло 35 скарг та заяв з проханням повернути їх до Західної України, зважаючи на клімат, погану воду тощо. Наголошувалося на тому, що «настрій у більшості добрий, водночас деяка частина переселенців не бажає працювати в колгоспах і добивається виїзду до західних областей України» (Державний архів Донецької області, ф326/2/865, арк.161).

Про посилення тенденцій до повернення переселенців до Польщі та випадки втечі із колгоспів інформував секретаря обкому КП(б)у Л.Мельникова начальник управління МДБ Сталінської області Демидов доповідною запискою, датованою 26 квітня 1946 р. Зважаючи на відомство відправника, доповідна була позначена грифом «цілком таємно». Вона цілком була присвячена питанню працевлаштування українських переселенців та випадкам втеч із колгоспів. Причиною посилення у ряді районів області тенденцій до повернення переселенців до Польщі співробітники обласного управління держбезпеки вважали не створення нормальних житлово-побутових умов переселенців, ігнорування їх потреб з боку деяких дрібних радянських і партійних функціонерів, а в окремих випадках зневажливе ставлення до них. Було зазначено, що «чимало з них відмовляються працювати у колгоспах, надсилають ходаків у західні області УРСР, з метою відшукування можливостей перетину державного кордону». Станом на 1 квітня 1946 р. було зафіксовано втечі з колгоспів області 44 сімей, і самовільний перехід з одних районів до інших – 36 сімей. З колгоспу ім. Горького Приморського району втекло в невідомому напрямку 4 родини (Державний архів Донецької області, ф326/4/592, арк.9).

Співробітники обласного управління МДБ окремо фіксували і намір здійснити втечу. Так, було зазначено, що з цією метою приблизно 20 сімей з колгоспу ім. Челюскінців Приморського району продали своє домашнє майно, інвентар, худобу та відмовились працювати у колгоспі.

У документі наведена інформація про гуртування переселенців, які не бажали працювати у колгоспах, для обговорення поточних проблем і шляхів до їх подолання. Так, були отримані дані про те, що на хуторі Рівний Катиковського району на квартирі у переселенця Зеленьак періодично збиралась група переселенців, котрі відмовлялись працювати у колгоспі. На своїх «зборищах» вони нібито «обговорювали заходи, пов'язані із нелегальним виїздом до Польщі. У грудні 1945 р. вказаною групою був відправлений ходок до Західної України, після повернення якого вони розпочали діяльну підготовку до виїзду у Польщу». На думку співробітників держбезпеки, Зеленьак систематично проводив серед переселенців антирадянську агітацію, поширював «наклепи на радянську владу і колгоспний лад», заявляючи, що «радянська влада нас закабалила», але «все одно Англія і Америка знищать Радянський Союз, і ми з цієї каторги виберемося» [(Державний архів Донецької області, ф326/4/592, арк.9).

Також зафіксовано негативну реакцію переселенців через усупільнення майна в колгоспі і втрату землі, що її вони мали до переїзду. Переселенець Ксеніч, що мешкав на хуторі Терновий, так висловлював жаль з приводу переїзду: «ми були певний час під владою німців, але жили добре, мали свою землю, худобу, а зараз нас лишили всього. Краще б нас розстріляли, але сюди їхати не слід було».

Доповідна записка містить факт колективної заяви про вихід із колгоспу. Зокрема вказано, що переселенець Я.Яблонський, котрий мешкав у колгоспі ім Р.Люксембург Тельманівського району, у березні 1946 р. зібрав у себе всіх переселенців, які працювали в

колгоспі і запропонував їм підписати колективну заяву про вихід з колгоспу. Заява була підписана і направлена на розгляд правління колгоспу. Я.Яблонський неодноразово заявляв переселенцям, що він працювати в колгоспі не буде і закликав кидати роботу в колгоспі та їхати до Польщі. Вказаний документ зафіксував факти виходу з колгоспів, що не були масовими. Найактивніші переселенці торували вихід із складної ситуації, в якій вони опинилися, працюючи у колгоспах. Втечами з колгоспів як практиками виживання скористався пізніше основний загальний переселенців (Державний архів Донецької області, ф326/4/592, арк.9).

Інформація до ЦК КП(б)У від Сталінського обласного комітету КП(б)У зафіксувала зменшення переселенських сімей влітку 1946 р. до 2 477. З-поміж них у складі колгоспів – 1 665 сімей, тих, що не вступили до колгоспу, але працюють в колгоспах, – 646, у радгоспах – 56, на підприємствах та установах – 113. Було акцентовано на тому, що переважна частина переселенців мешкає і працює у колгоспах, однак на вироблені в колгоспах трудові продукти продовольства повністю свої сім'ї не забезпечують, особливо багатодітні, інваліди та похилого віку. Це викликає необхідність допомагати окремим сім'ям продуктами харчування. Обласний виконавчий комітет облради депутатів трудящих та обком КП(б)У просили Раду Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У виділити для переселенців Сталінської області на 1946-1947 рр. 500 т зернохліба, 250 т картоплі і 3 т жирів. Зменшення кількості колгоспників-переселенців не залишилось поза увагою партійно-радянських керівників (Державний архів Донецької області, ф326/4/592, арк.18-19).

Розгляд стану господарсько-побутового облаштування переселенців на засіданні бюро Обкому КП(б)У від 27 серпня 1946 р. містив жорстку критику на адресу керівників районної ланки. Було зазначено, що «райвиконкоми і райкоми лише збирали інформацію, котра не відображала вповні справжній стан справ. Ці відомості передавали облвиконкому і обкому, але не вживали необхідних заходів» у справі господарсько-побутового облаштування переселенців. Таку ситуацію вважали «результатом недооцінки політичної важливості цього питання». Було зазначено, що «Обком і облвиконком мають у своєму розпорядженні дані, коли окремі особи з числа переселенців використовують труднощі господарського улаштування, проводять серед переселенців ворожу роботу, спрямовану проти урядових заходів з господарського улаштування, а райкоми і райвиконкоми проявляють короткозорість і не проводять достатньої боротьби з цими елементами» (Державний архів Донецької області, ф326/4/151, арк.5-9).

З метою усунення недоліків та на виконання постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 22 серпня 1946 р., обком і облвиконком вирішили відрядити в села, колгоспи і радгоспи, де були переселенці відповідальних працівників районів, аби перевірити стан справ на місцях – «що конкретно зроблено з облаштування кожної окремої сім'ї».

За тиждень з Харцизького району звітували про перші результати перевірки. 29 серпня Уповноважений райвиконкому повідомляв, що в результаті перевірки колгоспів ім. Хрущова, ім. Жданова, ім. Кірова, ім. Андрєєва виявлено, що сім'ї переселенців не забезпечені на зиму овочами і паливом, багатодітні не отримують допомоги, у квартирах переселенців відсутні елементарні санітарні умови (Державний архів Донецької області, фр2157/1/43, арк.12-15).

З інформації щодо перевірки стану переселенців у колгоспі ім. Сталіна Харцизького району повідомляли, що загальний моральний стан переселенців задовільний, за винятком окремих, котрі прагнуть виїхати до своїх родичів у західні області УРСР. Наводили факти, коли місцеві колгоспники скупували у бажаючих виїхати переселенців корів, майно тощо.

Вказували на випадки, коли місцеві «підштовхували їх до виїзду». Так, колгоспниця Спінкіна заявила: «Ми самі помираємо з голоду, чого ви сидите, тут їсти не буде чого». Додавали, що прагнення до виїзду посилюються тим, що окремі переселенці мають родичів у західних областях, які викликають їх до себе (Державний архів Донецької області, фр2157/1/43, арк.12-15).

З інформації щодо вибулих переселенців з колгоспів Харцизького району, підготовленій 31 серпня 1946 р. можна зрозуміти, що значним недоліком у закріпленні переселенців була система розподілу зерна на вироблені у колгоспі трудовні. Так, було зазначено, що в 1945 р. за вироблену кількість трудовнів у колгоспах було видано більше зерна, ніж у 1946 р. Зокрема зазначено, що в колгоспі ім. Калініна у 1945 р. було вироблено переселенцями від 143 до 649 трудовнів і видано зерна від 240 до 1180. Натомість у 1946 р. було вироблено від 163 до 787 трудовнів, а видано на одне господарство - від 142 до 852 зерна [(Державний архів Донецької області, фр2157/1/43, арк.53).

Було також вказано загальну кількість сімей переселенців, що вибули з колгоспів Харцизького району протягом 1946 р., яка складала 29 сімей. Причому 3 сім'ї вибуло у березні, 12 в липні, і більше 14 – у серпні 1946 р. Отже, тенденція до втечі з колгоспів посилювалась. Серед причин виїзду найбільш частим називалося не бажання працювати у колгоспі, а також – за викликом родичів (Державний архів Донецької області, фр2157/1/43, арк.53).

Згодом втечі з колгоспів набули масового характеру. Відомо, що до кінця 40-х років лише 551 переселенське господарство розташовувалося в колгоспах області (Байкеніч, 2013).

Отже, з метою реалізації планів з околгоспнення переселенців із Закерзоння місцева влада вдавалась до різних методів. Важливими складовими були передовсім розміщення їх на території колгоспів, ужиття заходів агітаційно-пропагандистського характеру. Матеріальним заохоченням мало стати наділення переселенців-колгоспників більшою за обсягом присадибною ділянкою і подекуди пріоритетом у наданні житла. Проте, присадибні ділянки, переважно не компенсували землю, що була у переселенців до переїзду. Землю, залишену у Польщі і зазначену в описах майна, не оцінювали і не відшкодовували. Рівень оплати праці у колгоспах був недостатнім для прогонування сім'ї. Негативну реакцію викликав процес усупільнення свійської худоби. За таких умов ані моральне заохочення, ані заборона на самовільне залишення місць вселення не могли стримати переселенців. Основна маса переселенців виявила своє неприйняття колгоспної системи як такої і «проголосувала ногами» проти неї. Переселенці переважно виїжджали до західних областей України, сподіваючись на можливість вести господарство в індивідуальній формі. Дехто з них вдався до спроб повернутися на Закерзоння.

Бібліографічний список

- Байкеніч, Д., 2013. *Переселення українців із Польщі до східних областей УРСР у другій половині 1940-х років*. Кандидат наук. Автореферат. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Державний архів Донецької області, ф326/2/715.
- Державний архів Донецької області, ф326/2/742.
- Державний архів Донецької області, ф326/2/865.
- Державний архів Донецької області, ф326/2/874.
- Державний архів Донецької області, ф326/4/151.

Державний архів Донецької області, ф326/4/592.

Державний архів Донецької області, фр2157/1/43.

Кіцак, В., 2000. Розселення українців Польщі в УРСР (1944–1947). Переселення їх із південних та східних областей в Західну Україну. *Молода нація*, 1, с.96–123.

Пронь, Т., 2012. Переселення українського населення з Польщі в Одеську область та його інтеграція в локальне середовище краю (1944–1946 рр.) *Краєзнавство*, 1, с.150–157.

References

Baikienich, D., 2013. *Pereselennia ukrainsiv iz Polshchi do skhidnykh oblastei URSR u druhii polovyni 1940-kh rokiv* [Resettlement of Ukrainians from Poland to the east parts of the USSR in the late 1940s]. PhD. Abstract. Luhansk Taras Shevchenko National University.

Kitsak, V., 2000. Rozselennia ukrainsiv Polshchi v URSR (1944–1947). Pereselennia yikh iz pivdennykh ta skhidnykh oblastei v Zakhidnu Ukrainu [Settlement of Ukrainians in Poland in the USSR (1944–1947). Their relocation from the southern and eastern regions to Western Ukraine]. *Moloda natsiia*, 1, pp.96–122.

Pron, T., 2012. Pereselennia ukrainskoho naseleння z Polshchi v Odesku oblast ta yoho intehratsiia v lokalne seredovishche kraiu (1944–1946 rr.) [The resettlement of the Ukrainian population from Poland to the Odessa region and its integration into the local area environment (1944–1946 years)]. *Kraieznavstvo*, 1, pp. 150–157.

State Archives of Donetsk Oblast, f326/2/715.

State Archives of Donetsk Oblast, f326/2/742.

State Archives of Donetsk Oblast, f326/2/865.

State Archives of Donetsk Oblast, f326/2/874.

State Archives of Donetsk Oblast, f326/4/151.

State Archives of Donetsk Oblast, f326/4/592.

State Archives of Donetsk Oblast, fr2157/1/43.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2021 р.

N. Shypik

ATTEMPT OF COLLECTIVIZATION OF UKRAINIANS OF ZAKERZONIA, DEPORTED FROM POLAND TO DONETSK REGION (BASED ON RECORDS MANAGEMENT DOCUMENTS OF LOCAL AUTHORITIES)

The article contains analysis of the mechanism which was implemented by local party and soviet authorities to involve resettlers into kolkhozes of Donetsk region. Some of the documents analyzed by the author are introduced into scientific circulation for the first time.

The author came to the conclusion that local party and soviet authorities implemented a number of agitational / propaganda measures, used moral and material incentives, implemented restrictions on unauthorized departure from the districts of the region.

An important component of the mechanism was, first of all, their placement on the territory of kolkhozes. The material incentive was the endowment with a larger plot of homestead land and in some cases a priority in the provision of housing. However, homestead land mostly did not compensate for the land that the settlers had before moving. Land left in Poland and mentioned in the property descriptions was not evaluated or reimbursed. The level of wages on the collective farms was insufficient to support the family. The process of socialization of livestock caused a negative reaction. Under such conditions, neither moral encouragement nor a ban on leaving places of residence could deter the resettlers. The party leadership cooperated with the regional

department of state security, which monitored the moods and intentions of the displaced persons. The level of effectiveness of local government measures was reduced by elements of social interaction of resettlers and their development of survival practices.

The bulk of the settlers expressed their rejection of the collective farm system as such and "voted with their feet" against it. The resettlers mostly went to the western regions of Ukraine, hoping for the opportunity to run the farm individually. Some of them tried to return to Zakerzonia.

Ключові слова: *Ukrainians of Zakerzonia, resettlers from Poland, adaptation, Donetsk region.*